

DE OMGEVING VAN LONDERZEEL OMSTREEKS 1700-1725

Het werk van Cornelius Van Gestel uit 1725
Bewerking en vertaling: Leo Bogaerts en Fred Van Schel

In de derde aflevering van de reeks over omliggende gemeenten en parochies bestuderen we wat Van Gestel over Merchtem en Opwijk geschreven heeft. Ook hier hebben we geprobeerd van het Latijn uit het boek van 1725 én van het Latijn van de geciteerde documenten (uit 1108!) een verstaanbare en leesbare tekst te maken. Uiteraard zijn ook nu op- en aanmerkingen altijd welkom.

MERCHTHEM, Municipium, & Præfecturæ istius nominis Caput inter Teneræmundam & Bruxellam, a quâ distat tertio lapide, inter Nobiliora Brabantiaë Municipia recensitum ante annos 500. & sigillo vetus Castrum præferente diplomata munivisse ait *J. B. Gramayus* in Bruxella edit. novæ pag. 14.

Forum habet hebdommadarium diebus Mercurii, continet XVIc. terræ bonaria. Fuit & est diversorum Nobilium peculium, Supremæ autem jurisdictionis honorem a Rege obtinuit anno 1563. *Petrus Pipenpoy*, ab iis emit Ao. 1599. *Emanuel de Lalaing* Marchio de Renthly, inde ad Principem rediit.

Anno 1626. mansit oppignoratum *Theodoro vander Laen* Urbis Mechliniensis Consuli. Dein devenit anno 1639. ad *Alexandrum vander Laen* cum suis, a quibus Anno 1687. emptione publicâ acquisivit *Joannes van Eelen* & *Anna van Eelen* post quorum mortem patruo suo prædicto *Joanni van Eelen* successit ejuisque investituram adiit Anno 1714. *Michael Josephus Peeters* dictus van *Eelen* hodiernus hujus Municipii Dynasta. Ita excepimus ex Códice Curiaë Feudalis Ducatus Brabantiaë.

Fuit hic olim Dynastarum insigne Castellum in vicinia Ecclesiaë Parochialis, quod bellorum motibus, & injuriâ temporum interiit; locus & Vallum solum superest.

In hoc Municipio possidet insignem Curiam Censualem (vernaculè *Laet-Hof*) Marchio de *Spinola*, cum pluribus agri possessionibus & prærogativis annexis, vulgo *Het Hof ten Houte*. Item Curiam Censualem possidet Abbatia Affligemienfis, item *D. Pirreman* & *D. vander Veken*.

In sacris Ecclesia tutelarem colit *S. Petrum* Apostolorum Principem. Patronatum ejus gerit Archiepiscopus hujus Diœcesis, jure Abbatialis Affligemienfis, quæ Abbatia ibidem gaudet potiori parte Decimarum cum Parocho, unicuique est suus Decimarum districtus.

Viget in hac Parochiali cultus *S. Antonii*, cui ara erecta & dicata est, & in eâ tabula istius Divi penicillo *Gasparis de Crayere* pictoris celebrari.

Non longe ab Ecclesia Parochiali est Sacellum Virginis Deiparæ *Marie*, vulgo *Spelt* dictum, & in eâ Capellania cum obligatione trium missarum in eo hebdommadatim.

In hoc Municipio olim fundatum fuit Hospitale, cujus parietinæ, rudera & Cœmeterium adhuc hodiè conspiciuntur. Bona illius hospitalis consensu *Matthiæ Hovii* Archiep. Mechl. acceperunt initio seculi XVII. mensæ pauperum hujus loci.

MERCHTEM

Merchtem, stad (gemeente) (1) en hoofdplaats van de prefectuur met die naam, (gelegen) tussen Dendermonde en Brussel, waar het drie mijlen van verwijderd ligt. Reeds vóór de jaren 500 wordt het (= Merchtem) geteld onder de meer aanzienlijke (bekende, beroemde) steden van Brabant (en) J.B. Gramaye (2) beweert dat het zijn oorkonden voorzag van een zegel waarop een oud legerkamp (vesting) te zien is.

Het (Merchtem dus) heeft een wekelijkse markt op woensdag (3); het omvat 1600 bunders grond. Het was en is het vermogen (bezit) van verscheidene edellieden, maar de eer van de hoogste rechtspraak kwam Petrus Pipenpoy (4) in 1563 van de koning; van hen (= de genoemde edelen?) kocht Emanuel de Lalaing, markgraaf van Renthly (5) ze (= de jurisdictie of rechtspraak) in het jaar 1599 en daarna ging ze terug naar de vorst.

Ten jare 1626 bleef het (opnieuw Merchtem dus) verpand aan Theodorus vander Laen, raadslid van de stad Mechelen (6). Daarna kwam het aan Alexander vander Laen en de zijnen, van wie Joannes van Eelen en Anna van Eelen het in 1687 verwierven door openbare verkoop. Na hun dood volgde Michael Josephus Peeters genoemd van Eelen zijn oom, de voornoemde Joannes van Eelen, op en voegde er zijn investituur aan toe in het jaar 1714 (en nam ook zijn ambt over.) Hij is de huidige heerser (machthebber) van deze stad. Zo hebben we het overgenomen uit de Codex van het Feodaal Hof van het hertogdom Brabant.

Eertijds stond hier in de buurt van de parochiekerk een mooi kasteel van de machthebbers, maar het ging ten onder door de wederwaardigheden van oorlogen en gewelddaden in benarde tijden (door de tand des tijds?); alleen de plaats en de wallen blijven ervan over.

In deze gemeente bezit de markies de Spinola (= Genua) een prachtig cijnshof (in de volkstaal Laethof) met grote bezittingen van land en de eraan verbonden prerogatieven (voorrechten), in de volkstaal Het Hof ten Houte. Ook de abdij van Affligem bezit hier een cijnshof, evenals D. Pirreman & D. vander Veken (7).

Wat godsdienstzaken betreft: de kerk vereert als beschermheilige Sint-Pieter, hoofd van de apostelen. De aartsbisschop van dit diocees oefent het beschermheerschap uit onder het recht van de abdij van Affligem, welke abdij ook het betere deel van de tienden geniet samen met de pastoor, ieder beschikt over zijn deel van de tienden.

Ook bloeit in deze parochie de verering van Sint-Antonius, voor wie een altaar opgericht is en aan hem toegewijd en daarboven een schilderij van deze heilige door de zeer beroemde schilder Gaspar de Craeyer (8).

Niet ver van de parochiekerk staat de kapel van de H. Maagd Maria, in de volkstaal Spelt genoemd, waarin een kapelanie (gevestigd is) met de verplichting van drie missen per week.

In deze gemeente werd eertijds een gasthuis gesticht waarvan de ruïnes, de bouwvallen en het kerkhof vandaag nog steeds te zien zijn. Met de instemming van Matthias Hovius, aartsbisschop van Mechelen (9), gingen de goederen van dat gasthuis in het begin van de 17de eeuw naar de armentafel (10) van deze plaats.

OPWYCK, pagus ditionis Teneræmundanæ, & ad ejus Dynastam, qui est Comes Flandriæ, hodie & ab antiquo spectans Dominium, a quâ Civitate distat primo lapide cum dimidio, duobus ab Alosto, & tribus cum dimidio a Bruxella.

Hic pagus est permagnæ extensionis, porrigit se ad limitem Brabantinum; continet enim centum & tredecim terræ bonaria, & constituit decimam partem, & parum ultra Ditionis Teneræmundanæ, complectitur sub se Vicos, vulgo *gebuchten*; numero VII. scilicet *Wayenbergh, Mansteen, Droeshout, Neyverseele, het Eycxke, de Claye* &c.

Ecclesia Patronum veneratur *S. Paulum* gentium Apostolum, hæc Ecclesia pulchritudine suâ, splendidis ornamentis, campanis bene sonantibus, & elegantibus tabulis sese reddit spectabilem. Patronatus ejus spectat ad Capitulum Teneræmundanum dono *Odardi* sive *Odonis* Camerac. Episc. anno 1108, ut patet ex hoc Diplomate.

In nomine sanctæ & individuæ Trinitatis, amen. ODARDUS, per gratiam Dei Episcopus Cameracensis, pro salute animæ meæ, meorumque prædecessorum, pro magna Ecclesiæ devotione, Dominæ ADELWIDIS, venerabilis uxoris REMIGII TENERÆMONDANI, & omnimoda supplicatione Canonicorum Teneræmondensium, eos ab omni persona, omnique laica vexatione, auctoritate Dei & nostrâ emancipamus, & Canonicis ejus Ecclesiæ canonicam libertatem assignamus, concedentes ut Decanus, qui Canonicorum ibidem Deo famulantium curam habuerit, in Ecclesiæ malefactores excommunicandi potestatem habeat. Sic tamen ut eadem Ecclesia, pro libertatis memoria, tres Teneræmondensis monetæ solidos Decano Bruxellensi ad usus nostros singulis annis persolvat.

Duo Ecclesiæ altaria de *Opwyck* & *Lebbeke* Ecclesiæ Teneræmondensis, sanctæ scilicet *Trinitatis* & *S. Christianæ*, solummodo ad ædificia sive ornamenta Ecclesiæ retinenda, libera canonicè tradidi: in quibus, salvis nostris redditibus Pontificalibus, Presbyteri per Decanum & Canonicos statuuntur, & ipsi nobis vel ministris nostris ad curam suscipiendam præsententur.

Præfatæ quoque Ecclesiæ alodia de *Winfia* in campis, in filvis, in pratis, de *Morsele* in campis, in filvis, in pratis, de *Gheverghem* in campis, in filvis, in pratis, cum omni justitia terræ & silvæ, liberè & integrè confirmamus: solis Canonicis usibus profutura.

Præterea quæcumque, à quibuscumque, in terris, in filvis, in pratis, seu in aliis possessionibus præfatæ Ecclesiæ oblata sunt, vel in posterum offerri contigerit, modis omnibus ad Canonicorum usum permanere ac conservari decernimus. Quæ bona ne tradantur oblivioni, nostri sigilli imaginatione signamus: & ne ab aliquo violentur, auctoritate Dei & nostrâ, sub anathemate prohibemus. Hujus confirmationis testes sunt.

Signum Rodolphi Archidiaconi.

S. Anselmi Archidiaconi.

S. Everardi Archidiaconi.

OPWIJK

Opwijk, dorp van het rechtsgebied Dendermonde en een heerlijkheid die vandaag (nu) en van oudsher behoort aan zijn vorst, nl. de graaf van Vlaanderen. Van Dendermonde is het (dorp) één en een halve mijl verwijderd, twee mijl van Aalst en drie en een halve van Brussel.

Dit dorp is van een zeer grote uitgestrektheid, het strekt zich uit tot de grens met Brabant; het bevat immers 113 bunders land en het maakt een tiende (het tiende deel) en een weinig meer uit van het rechtsgebied Dendermonde; het bevat wijken, in de volkstaal gehuchten, zeven in getal, te weten: Waaienberg, Mansteen, Droeshout, Nijverseel, Het Eikske, De Klei enz.

De kerk vereert als patroonheilige de heilige Paulus, apostel van de heidenen; deze kerk maakt zich (is) bezienswaardig om haar schoonheid, schitterende kostbaarheden (gewaden?), goed klinkende klokken en smaakvolle schilderijen. Het beschermheerschap komt toe aan het Kapittel van Dendermonde door een schenking van Odardus of Odon, bisschop van Kamerijk, (11) in 1108, zoals blijkt uit deze oorkonde.

In de naam van de Heilige en Ondeelbare Drie-eenheid, amen. Odardus, bij de gratie Gods bisschop van Kamerijk, voor het heil van mijn ziel en van mijn voorgangers, omwille van de grote toewijding aan de kerk van vrouwe Adelwijde, eerbiedwaardige echtgenote van Remigius van Dendermonde, en omwille van allerlei smeekbeden (smeekbeden in allerlei vormen, op allerlei manieren, daarom ook: voortdurende smeekbeden) van de kanunniken van Dendermonde, verklaren we hen op gezag van God en van onszelf zelfstandig (=onafhankelijk) van iedere persoon en van alle(rlei) plagerijen (kwellingen) van het volk en verlenen wij aan de kanunniken van haar (=Adelwijde?) kerk de canonieke vrijheid: we staan toe dat de deken die de zorg draagt voor de kanunniken die daar God dienen, de macht zal hebben om boosdoeners (= zij die de kerk kwaad berokkenen) te excommuniceren. In zoverre evenwel dat dezelfde kerk ter herinnering aan (het verkrijgen van) de vrijheid, jaarlijks drie "solidos" van de munt van Dendermonde (?) betaalt aan de deken van Brussel voor onze behoeften.

De twee kerkaltaren (=kerken) van Opwijk en Lebbek van de kerk van Dendermonde (staat hier voor het grotere geheel, nl. het rechtsgebied Dendermonde), namelijk de kerk van de H. Drievuldigheid en die van de H. Christiana, heb ik de canonieke vrijheid toevertrouwd alleen maar om de gebouwen of de uitrusting (gewaden?) van de kerk te bewaren. Zonder afbreuk te doen aan wat ten deel valt aan de bisschop moeten daar priesters aangesteld worden door de deken en de kanunniken en die priesters moeten aan ons of aan onze helpers voorgesteld (aangeboden) worden om die zorg op zich te nemen.

Ook bevestigen wij de eigendommen van voornoemde kerk wat betreft velden, bossen, weiden in Wieze, in Moorsel, in Gevergem (12), met alle bezitsrecht over grond en bos, vrij en onbelast, uitsluitend ten bate (ten voordele) van de kanunniken.

Bovendien beslissen wij dat al wat door wie ook aan grond, bos, weiland of aan andere bezittingen aan voornoemde kerk wordt aangeboden of later (in de toekomst, eventueel) aangeboden zou worden, op alle mogelijke wijzen (alleszins) tot nut (ten behoeve van) de kanunniken zou blijven en bewaard worden. Opdat deze goederen niet aan de vergetelheid overgelaten zouden worden, voorzien wij ze met de voorstelling van ons zegel en opdat ze door niemand geschonden zouden worden, beschermen wij ze op gezag van God en van onszelf op straffe van vervloeking (=de kerkban). Van deze bevestiging zijn de getuigen:

Handtekening van Rodolfus, aartsdiaken,

Handt. Van Anselmus, aartsdiaken,

H. van Everardus, aartsdiaken,

S. Sigardi Decani.
S. Lamberti Subdecani.
S. Lamberti, Sanctæ Mariæ Canonici.
S. Gerardi Canonici.
S. Marcellini Canonici.

Peractum est hoc, anno Dominicæ Incarnationis millesimo centesimo octavo, Indictione primâ, prædicti Episcopi anno tertio. Salus & gloria omnibus Christianis.

Decima ferè est tripartita, quarum una triens ad Parochum, reliquæ duæ trientes ad præfatum spectant Capitulum.

Abbatia *Suirvecana* Ord. Cisterc. in Civitate Teneræmundanâ ibidem habet certum districtum decimarum. *D. Lindanus* in suâ Teneræmundâ refert Lib. II. Cap. VI. pag. 124. Quomodo *Margareta* Domicella de Tenremonde cælebs legavit præfatæ Abbatix Anno 1232. omnia quæ habuit in *Opwyck* tam in decimis, quam in terris. Sunt & plures aliæ minutæ decimæ, scilicet Capellaniæ *B. Mariæ & S. Pauli* habentes parvum districtum.

H. van Sigardus, deken,

H. van Lambertus, onderdeken,

H. van Lambertus, kanunnik van de H. Maria,

H. van Gerardus, kanunnik,

H. van Marcellinus, kanunnik.

Gedaan in het jaar 1108 sinds de menswording van de Heer (=na Christus), door de eerste uitvaardiging (?) in het derde jaar van voornoemde bisschop. Heilwens en eer aan alle christenen.

De tienden worden ongeveer in drie verdeeld, waarvan één derde toekomt aan de pastoor en de overige twee derden aan het voornoemde kapittel.

De cisterciënzerinnenabdij van Zwijveke (13) in de stad Dendermonde heeft daar ook een zeker deel van de tienden. *D. Lindanus* (14) vermeldt in zijn "Dendermonde" boek II hoofdstuk VI pagina 124 hoe *Margareta*, meesteres van Dendermonde, als ongehuwde aan voornoemde abdij in 1232 alles naliet wat ze bezat in Opwijk, zowel aan tienden als aan grondbezit. Er zijn ook verscheidene andere kleine tienden, te weten de kapelanieën van de H. Maria en van de H. Paulus die een klein deel hebben.

Voetnoten

1. *municipium*: een van oorsprong niet-Romeinse stad, waarvan de inwoners het Romeinse burgerrecht hebben gekregen en een eigen bestuur hebben onder toezicht van Rome; uiteraard heeft het woord *municipium* deze betekenis niet meer in de 17de of 18de eeuw, maar betekent het gewoon “stad” of “gemeente”.
2. *J.B. Gramayus*, verlatijnde naam van *Jean-Baptiste Gramaye (1579-1635)*, eerste geschiedschrijver van Geraardsbergen (schreef “*Gerardimontium Oppidum*” – vertaald: de vesting Geraardsbergen – uitgegeven in 1611; ook de auteur van o.a. *Antiquitates illustrissimi ducatus Brabantiae*, Brussel, 1610 (reeds vermeld bij de tekst over Meise). De verwijzing naar zijn werk over “*Bruxella*” laat ons vermoeden dat dit werk over Brussel een onderdeel is van voornoemd werk over de oude geschiedenis van het zeer illustere hertogdom Brabant. Als dat niet zo is, dan is het werk over *Bruxella* ons niet bekend.
3. *diebus Mercurii*: betekent letterlijk “op de dagen toegewijd aan Mercurius”, vergelijk met woensdag in het Frans (*mercredi*) en andere Romaanse talen, waar de sporen van Mercurius nog herkenbaar zijn.
4. *Petrus Pipenpoy*: de Brabantse adellijke familie (de) Pipenpoy is nauw verbonden met Brussel, Blaasveld, Merchtem enz.
5. *Emanuel Filibert de Lalaing*, meestal *Montigny* genoemd, baron van *Montigny*, behoorde tot de hoge adel in Hoogstraten en speelde een belangrijke rol in de Spaanse strijd om de Nederlanden (streed aan de zijde van *Farnese*); vanwege Hoogstraten vermoeden we dat *Renthy* hier staat voor *Retie* in de Noorderkempen (en vertalen we ook “*markgraaf*”).
6. Raadslid of Lid van de Grote Raad?
7. *cijnshof*: pachtthof, vaak behorend aan de adel (*D. staat voor dominus, heer*) of aan kloosters of abdijen (b.v. *Affligem*, zie voetnoot 6 bij *Buggenhout*)
8. *Gaspar de Craeyer*: Antwerpse schilder (geboren te Antwerpen 1584, andere bronnen 1582; overleden te Gent in 1669); leerling van *Raphaël Coxcie* in Brussel en beïnvloed door zijn tijdgenoot *Rubens*; verbleef enige tijd in Spanje en van 1664 tot zijn dood in Gent; schilderijen over heel Vlaanderen, maar ook in Engeland (b.v. *De Kruisiging inde kerk van Stow-on-the-Wold in Gloucestershire*).
9. *Matthias Hovius (1542-1620)*, aartsbisschop van Mechelen van 1595 tot 1620; was tegelijk abt van de abdij van *Affligem*.
10. *armentafel*: zowat de voorloper van het huidige OCMW
11. *Odardus* of *Odo* was bisschop van Kamerijk tot aan zijn dood in 1113.
12. *Gheverghem* of *Gevegem* is een gehucht van Moorsel (Oost-Vlaanderen).
13. *Zwijveke*: oude plaatsnaam (*Zwijvekekouter*) in Dendermonde, eigenlijk was de naam *Sueviacum* of *Zwijveke* de oudste benaming voor het huidige *Sint-Gillis*; op de plaats waar ooit het *cisterciënzerinnenklooster* was, bestaat thans nog de parochie *Onze-Lieve-Vrouw-van-Zwijveke*.
14. *D. Lindanus*: verlatijnde naam voor *David van der Linden*, raadspensionaris, geschiedschrijver en dichter uit Dendermonde

AANWINSTEN IN HET ARCHIEF

In augustus werden volgende afgedrukte versies van nieuwe bestanden op onze website in het archief ter beschikking gesteld.

1. Dopen, Huwelijken en Begrafenissen voor Groot-Wolverten of Impde, Meuzegen, Rossem en Wolvertem.

2. Nieuwe verbeterde versie van Oud-Londerzeel: Dopen en Doopheffers, Huwelijken en Getuigen, Begrafenissen. Deze laatste versie werd in bruikleen ook overgemaakt aan GOB-Londerzeel en kan daar tijdens de openingsuren van de GOB geconsulteerd worden.

PALEOGRAFIE IN HET GILDENHUIS

De reeks werknamiddagen voor paleografie gaat verder, steeds de eerste maandag van de maand, onder leiding van Walter Swinnen.

Data: 3.10.2005, 7.11.2005 en 8.12.2005 telkens van 14u tot 16u.

Plaats: Gildenhuis, Gildenstraat 21 1840 Londerzeel, steeds in zaal C met uitzondering voor 3.10.2005 dan in zaal 2.

Contactadres: GHK-Londerzeel vzw, Daalkouter 2, 1840 Londerzeel

Tel.: 052/300363. E-mail: fransvranckaert@pandora.be